

3 ЛИСТУВАННЯ ЄГОРА РЕДИНА З МИКОЛОЮ СУМЦОВИМ

У своїй книзі, присвяченій пам'яті Єгора Кузьмича Редіна, Микола Федорович Сумцов згадує про те, що в нього зберігається тридцять листів від нього; ці листи, що охоплюють проміжок часу від 1898 до 1905 рр., були опубліковані як додаток до книги¹. Вчитуючись у ці листи, переко-нуєшся, що перед нами листування не лише двох колег – вчених, яких об'єднує не тільки викладання в Імператорському Харківському університеті чи праця в Історико-філологічному товаристві, або спільність наукових інтересів та суспільних переконань, а щира взаємна дружба. Завдяки епістолам, маємо можливість не тільки поглянути на Є. Редіна як вченого або громадського діяча чи уточнити деякі моменти його життя, а й скласти уявлення про образ вченого саме як людини, з його світоглядними орієнтирами, переконаннями, життєвими проблемами або радощами. Саме тому епістолярій є надзвичайно важливим джерелом біографістики, залучення якого дозволяє вирішувати також і ширші задачі історичної науки².

На жаль, оригінали цих опублікованих листів наразі залишаються невідомі. Дослідники припускають, що вони або були передані до архіву Харківського університету (що сильно постраждав), де й загинули, або листи зникли безпосередньо з архіву Миколи Сумцова³. Водночас, у Центральному державному історичному архіві у Києві зберігаються сім оригіналів листів Є. Редіна до Сумцова, хронологічні рамки яких охоплюють проміжок часу від 1900 до 1907 р.⁴

¹ *Сумцов М.Ф.* Человек золотого сердца (профессор Егор Кузьмич Редин). Харьков, 1909, с. 12, 19–63.

² Див., напр.: *Остряко А.Н.* Эпистолярный как историографический источник по истории украинской исторической науки второй половины XIX – начала XX в. // Вспомогательные исторические дисциплины – методология истории в системе гуманитарного знания: материалы XX международной научной конференции (Москва, 31 января – 2 февраля 2008 г.). М., 2008, ч. 2, с. 506–509.

³ *Побожий С.И.* Судьба эпистолярного наследия Е.К. Редина // Четверті Сумцовські читання: Матеріали наукової конференції, присвяченої 135-річчю з дня народження Є.К. Редіна. Харків, 1998; [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/1998/article.html?n=493>; *Філіпенко Р.І., Куделко С.М.* Є.К. Редін – професор Харківського університету. Харків, 2008, с. 95.

⁴ Деякі з цих листів згадувались дослідниками: *Побожій С.* Матеріали до покажчика праць Є. Редіна та публікацій про нього // ПУ, 2003, № 3, с. II–XIV; *Філіпенко Р.І., Куделко С.М.* Вказ. праця, с. 89, 111, 122.

Перша епістола, від 2 жовтня 1900 р., є вітальною адресою Миколі Сумцову з нагоди двадцятип'ятирічного ювілею його науково-педагогічної діяльності, у якій Є. Редін з великою повагою та захопленням відзначає широку наукову та громадську діяльність ювіляра. Цього ж року вийшла друком брошура Є. Редіна, в якій містився прижиттєвий нарис діяльності ювіляра, а також перелік його наукових праць⁵. В означеній книзі була надрукована також і вітальна адреса Єгора Кузьмича⁶. Втім, зважаючи на невеликі різночитання та відсутність коментарів, а також задля збереження цілісності корпусу епістол до М. Сумцова, вона також публікується у цій статті.

У період підготовки до проведення XII Археологічного з'їзду активізувалась пошуково-експедиційна діяльність членів підготовчого комітету для збирання матеріалів з метою організації виставки, що мала на меті всебічно висвітлити історію та культуру краю; велика роль у цьому відводилась етнографічному її відділенню. Для збору матеріалів залучалися як зібрання приватних колекціонерів⁷, так і спеціально організовані пошукові експедиції⁸. У 1901 та 1902 рр. Є. Редін здійснив кілька експедицій з метою збирання найбільш характерних для Слобожанщини матеріалів з історії церковних старожитностей⁹. Незважаючи на те, що збирання етнографічних матеріалів не знаходилось у сфері експедиційної зацікавленості Є. Редіна, він, тим не менше, не забуває прохання М. Сумцова. У листі до останнього, від 24 липня 1902 р., по поверненні з Путивля, Редін пише, що придбав колекцію предметів, в якій багато гудзиків, поясів тощо. З тексту епістоли дізнаємось, що то було особисте прохання Миколи Федоровича, котрий докладав чимало зусиль для поповнення етнографічної колекції виставки, розробивши програму збору матеріалів¹⁰. Через деякий час по завершенню з'їзду на базі етнографічного відділення

⁵ Редін Е.К. Профессор Николай Федорович Сумцов: к двадцатипятилетней годовщине его учено-педагогической деятельности. Харьков, 1900. Кількома роками пізніше тим же Редіним буде опублікована приурочена до тридцятилітньої наукової діяльності Сумцова книга: Редін Е.К. Профессор Николай Федорович Сумцов: к тридцатилетней годовщине его учено-педагогической деятельности. Харьков, 1906.

⁶ Редін Е.К. Профессор Николай Федорович Сумцов: к двадцатипятилетней годовщине..., с. 13–15.

⁷ Див., також листи Є. Редіна до Я. Новицького, В. Александрова та Б. Познанського, що публікуються нами в цій збірці.

⁸ Див., також листи Є. Редіна до Б. Познанського, що публікуються нами в цій збірці.

⁹ Філіпенко Р.І., Куделко С.М. Вказ. праця, с. 104–105, 106.

¹⁰ Сумцов М.Ф. Программа для собирания этнографических предметов к выставке на предстоящем в 1902 году в Харькове XII Археологическом съезде // Записки Императорского Харьковского университета, 1900, кн. 3, с. 29–32.

виставки, завдяки старанням та наполегливості Сумцова, у Харкові був відкритий Етнографічний музей¹¹.

Третя епістола, від 14 серпня 1905 р., стосується вже наступного, XIII Археологічного з'їзду, який відбувся у Катеринославі (Дніпропетровську) 15–22 серпня¹², у якому взяла участь доволі велика група вчених з Харківського університету. Сам Є. Редін на цьому з'їзді був обраний головою відділення пам'яток мистецтва, нумізматики та сфрагістики. По завершенню з'їзду Є. Редін підвів підсумок його діяльності, проаналізувавши представлені доповіді¹³. У своєму листі Єгор Кузьмич детально змальовує всі події 14 серпня, що передували з'їзду.

Наступна епістола, від 17 серпня 1905 р., містить прохання Є. Редіна, аби Микола Федорович склав протекцію трьом дітям при вступі до Пушкінського училища. Наразі ми не можемо сказати, чи було виконане прохання Редіна й названі діти стали вчитися у 1-му відділенні Пушкінського училища. Однак означений лист підтверджує особистісну характеристику Редіна, дану Сумцовим, що, коли питання торкалось благородної справи, Єгор Кузьмич “делался неузнаваем: он просил и просил, встречал иногда противодействие, неприятности, грубости – но все-таки продолжал хлопотать”¹⁴. Подібні риси характеру Є. Редін виявляв неодноразово, наприклад, у 1896 р. він за посередництвом С. Жебелева піклувався про організацію продовження навчання молоді харківської художниці¹⁵.

Три останні епістоли, 30 червня, 16 липня та 23 серпня 1907 р., відносяться до останнього року життя Єгора Редіна. У цей час він тяжко хворів¹⁶, тож змушений був відійти від активної громадської та наукової діяльності, присвятивши час своєму здоров'ю. З цією метою родина Редіних планувала курортний відпочинок, тож радилась як з лікарями, так і з Миколою Федоровичем, щодо місця відпочинку. У першому листі Єгор Кузьмич, вагаючись щодо поїздки (Фінляндія або Майорінгоф) звертається

¹¹ Докл. див.: *Савченко Г.А.* М.Ф. Сумцов и развитие музейного дела в Украине // Первые Сумцовские чтения: Материалы научной конференции, посвященной 75-летию Музея Слободской Украины им. Г. С. Сковороды. Харьков, 1995; [Електронний ресурс]. Режим доступа: <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/1995/article.html?n=529>.

¹² Докл. див.: *Юренко С.П.* Археологічні з'їзди в Україні. К., 2004. с. 31–36.

¹³ *Редін Е.К.* XIII^й Археологический съезд в г. Екатеринославе. Обзор его трудов. СПб., 1906 (окрема відбитка з ЖМНП за 1906 р.).

¹⁴ *Сумцов М.Ф.* Человек золотого сердца..., с. 17.

¹⁵ Див. *Иодко О.В.* Е.К. Редин: жизнь и деятельность (по материалам петербургских архивов) // Мир русской византистики. Материалы архивов Санкт-Петербурга / под ред. И.П. Медведева. СПб., 2004. с. 322–323.

¹⁶ Див.: *Філіпенко Р.І., Куделко С.М.* Вказ. праця, с. 45.

з проханням до Сумцова, аби той, зважаючи на свою попередню обіцянку, написав листа колишньому випускнику історико-філологічного факультету Харківського університету, а на той час вже професору російської мови та словесності Гельсінгського університету Йосипу Мандельштаму, аби той порадив кращий курорт та сприяв родині Редіних оглянути місто. Важко сказати, чи писав Сумцов Мандельштаму, проте з наступних епістол відомо, що під час лікування в Ловізі Редіни відвідували Гельсінки. Наступний лист, відправлений з Ловізи, присвячений опису санаторно-лікувального відпочинку Є. Редіна. Останній, відправлений вже з Харкова, частково повторює попередній опис відпочинку у Фінляндії, а також містить ряд вказівок щодо редакторської роботи над збірниками Історико-філологічного товариства. Разом з тим, у листі містяться відомості про погіршення стану здоров'я вченого. Власне, наразі це найбільш пізній лист Редіна до свого близького друга – Єгор Кузьмич помер 27 квітня 1908 р.

Отже, означені архівні матеріали містять додаткові відомості, що суттєво доповнюють сторінки історії біографії Єгора Кузьмича Редіна. Листи зберігаються в особовому фонді М. Сумцова (ф. 2052) у Центральному державному історичному архіві в м. Києві. Друкуються мовою оригіналу сучасним правописом.

1. *Є. Редін – М. Сумцову, Харків – Харків, 2 жовтня 1900 р.*

Харьков. 2го октября 1900 г.

Дорогой Николай Федорович!

Примите мой искренний сердечный привет и скромное поздравление Вашего младшего товарища в настоящий торжественный день. Я глубоко рад, что, пользуясь этим днем, могу высказать Вам то, что готов был бы сказать, выразить всегда, смотря вблизи и издали на Вас, следя за Вашей достойной глубокого удивления и почтения деятельностью. Ваша деятельность вся посвящена науке, просвещению. Вы отделились ей с присущей Вам энергией, с горячей любовью. Вы избрали объектом своих научных исследований культуру родины, ее духовное прошлое и настоящее. Народная поэзия в ее различных ветвях, областях, изящная литература, народный быт – изучаемы Вами в многочисленных Ваших научных трудах. И вместе с Вами – нам, учащимся по Вашим трудам, становятся так близки, дороги сказки, песни, думы, пословицы, легенды, апокрифические сказания – народа нашего, столь чуткого к красотам слова, к красотам природы, выразившего в них свою вековую мудрость, свой духовный облик.

Вместе с Вами нам близок наш национальный поэт Пушкин¹⁷, гениальные произведения которого Вы так всесторонне изучили. Нам близок Иннокентий Гизель¹⁸, Иоанникий Галятовский¹⁹ и другие представители южнорусской литературы XVII в., произведения которых Вы также всесторонне изучили... Нам близко вообще все, чего Вы только касались своим пытливым умом, своей отзывчивой ко всему прекрасному, доброму – душой. Эта отзывчивая ко всему прекрасному душа Ваша окрылила Ваши силы, и направила их деятельность не только в применение к одной науке, а и к широкой общественной деятельности.

Вы здесь прежде всего так горячо ратуете за благо того же народа, культуру которого изучаете. Вы и словом, и делом помогаете его просвещению: словом, призывая других на помощь, делом, издавая специальные книги, способствующие открытию школ, библиотек, наивозможно лучшему состоянию их.

О просвещении, культуре Вы заботитесь и для общества в широком значении этого слова. Вы идете на встречу всякому делу, направленному на благо этого общества. И вот Вы ратуете за²⁰ общественные библиотеки, становитесь в число работников для создания такой библиотеки в Харькове, ратуете за улучшение педагогического дела и становитесь во главе педагогического общества (отдела при Историко-филологическом обществе²¹), Вы издаете пособие для чтения учащихся, Вы организуете для них же популярные лекции...

Вы заботитесь об улучшении культурной обстановки и в качестве гласного думы работаете в различных комиссиях, напр[имер], по улучшению и созданию новых садов, по устройству молочных и т[ому] п[одобного].

¹⁷ М. Сумцов написав кілька розвідок про О. Пушкіна. Вочевидь, мовиться про працю: *Сумцов Н.Ф.* А.С. Пушкин. Харьков, 1900. Пушкін, Олександр Сергійович (1799–1837) – російський поет, письменник.

¹⁸ Мовиться про працю: *Сумцов Н.Ф.* Иннокентий Гизель. К., 1884 (окрема відбитка з журналу Киевская старина, 1884, X). Гизель, Иннокентій (1600–1683) – православний церковний діяч, архімандрит Києво-Печерської лаври (1656–1683), ректор Києво-Братської колегії (1648–1656); автор праць “Твір про всю філософію”, “Мир з Богом людині”, “Правдива віра”; вірогідно, його ж перу належить “Синопис”.

¹⁹ Мовиться про працю: *Сумцов Н.Ф.* Иоанникий Галятовский. К., 1884 (окрема відбитка з журналу Киевская старина, 1884, кн. 1–4). Галятовський, Иоанникий, архімандрит (1620–1688) – православний церковний діяч, викладач риторики, згодом ректор Кево-Могилянської академії та ігумен Києво-Братського монастиря (1658–1668), ігумен, згодом архімандрит Слезького монастиря у Чернігові (1669–1688); автор праць “Ключ розуміння...”, “Наука албо способ зложена казанія”, “Небо нове”, “Скарбниця потребная”, “Лебедь з перами своїми”, “Азбука різним еретикам”, “Алькоран Магометів”.

²⁰ Слово “за” повторене двічі.

²¹ Педагогічний відділ Харківського історико-філологічного товариства (1892–1919).

Вы, повторяю, отзываетесь на всякое доброе дело – во имя гуманности, культуры, и мне трудно было бы перечислить все Ваши добрые начинания, Ваши добрые дела.

Как человек добрый, отзывчивый на все доброе, прекрасное – Вы интересовались этим прекрасным и в созданиях изобразительных искусств. В дни пребывания в Гейдельбергском университете²² Вы слушали известного историка искусств Штарка²³, в годы преподавания в Харьковском университете Вы самостоятельно занимались историей искусств, и свои знания, любовь к изящному Вы применяли, как это видно было²⁴, в делах по заведыванию городским и университетским музеем изящных искусств. Вы послужили делу изящных искусств и своими литературными трудами. В них Вы интересуетесь художниками, в произведениях которых фигурирует Малороссия, в них Вы с любовью отмечаете успех и развитие местных художников и с радостью приветствуете выставки их в Харькове (напр[имер] А.А. Сахарова²⁵, Лунды²⁶). Вы интересуетесь художественной стариной и пишете прекрасное, обширное исследование о писанках²⁷.

Вы углубляетесь в изучение истории искусств, одной из важнейших эпох культуры человечества – Возрождения и результатом является Ваш самостоятельный, капитальный труд о Леонардо да Винчи²⁸. В нем, в шестнадцати главах, написанных кратко, сжато, но с полным знанием эпохи, произведений ее, изложена биография живописца в связи с его

²² По закінченні навчання у Харківському університеті (1875) М. Сумцов деякий час навчався у Гейдельбергському університеті. Гейдельбергський університет імені Рупрехта і Карла – один з найстаріших та найпрестижніших вищих навчальних закладів Німеччини; заснований у 1386 р.

²³ Штарк, Карл Бернгард (1824–1879) – археолог, історик мистецтва, ординарний професор археології, товариш директора філологічної семінарії Гейдельбергського університету (з 1855 р.).

²⁴ У надрукованому Є. Редіним варіанті вітального листа фраза передана так: “насколько это возможно было”.

²⁵ Мовиться про працю: *Сумцов Н.Ф.* Виставка картин А.А. Сахарова // Харьковские губернские ведомости, 1888, № 339. Вочевидь, мовиться про Сахарова, Олександра Олександровича (за інш. даними – Олексійовича) (1856–?) – художник-мариніст, баталіст, вільний слухач Академії мистецтв, навчався у І.К. Айвазовського. Відомостей про його місце (харківське) походження нам віднайти не вдалось.

²⁶ Мовиться про працю: *Сумцов Н.* Виставка картин Н.Е. Лунда // Харьковские губернские ведомости, 1895, № 4. Особа цього харківського художника наразі не встановлена.

²⁷ Мовиться про працю: *Сумцов Н.Ф.* Писанки. К., 1891.

²⁸ Мовиться про працю: *Сумцов Н.Ф.* Леонардо да Винчи // Сборник Харьковского историко-филологического общества, Харьков, 1900, т. 12, с. 84–233; *Сумцов Н.Ф.* Леонардо да Винчи. Харьков, 1900, 197 с. Да Винчи, Леонардо (1452–1519) – італійський живописець, скульптор, архітектор, вчений.

трусами, фігура великого флорентийця очерчена весьма рельефно на общем фоне эпохи; все его произведения рассмотрены, описаны с надлежащей оценкой их. В общем, этот Ваш труд, написанный живо, с любовью к гениальной личности Винчи, много потрудившейся и много сделавшей для человечества, представляет особо ценный вклад в небогатую литературу по истории искусств.

Глубокого преклоняюсь пред Вашими трудами, глубоко благодарю Вас за все поучительное, высокоинтересное, что я получил от них. Глубоко преклоняюсь пред Вашим подвигом – служением²⁹ общественному делу во имя гуманности, просвещения. Примите мою искреннюю благодарность за то Ваше сердечное, доброжелательное отношение ко мне, которым я пользовался всегда, как Ваш младший товарищ, и сотрудник по одному общему делу. Желаю Вам от всей души здоровья, бодрости, энергии для совершения новых трудов на пользу науки, просвещения; да послужит Ваша деятельность добрым примером для молодого поколения...

Как выражение моей признательности и на добрую память прошу принять от меня и моей супруги³⁰ Ваш портрет: да составит он навсегда в Вашей семье украшение Вашего жилища, как Вы составляете теперь собою лично украшение и его, и университета, в котором преподаете, и общества, в котором действуете³¹.

Душевно преданный и любящий Вас
Ваш

Е. Редин.

ЦДАУК, ф. 2052, оп. 1, спр. 985, арк. 1–4зв., автограф.

2. *Є. Редін – М. Сумцову, Харків – Боромля, 24 липня 1903 р.*³²

Харьков, июля 24 1903 г.

Дорогой Николай Федорович!

От своей поездки в Путивль³³ я очень доволен, и с большим бы удовольствием поделился с Вами, находок набралась такая масса, что нет

²⁹ У друкованому варіанті – “служения”.

³⁰ Редіна (уродж. Бреннер), Тетяна Миколаївна – дружина Є. Редіна.

³¹ Наступні слова пропущені у друкованому варіанті листа.

³² Лист виконаний на бланку Попереднього комітету з підготовки XII Археологічного з'їзду. У лівому верхньому куті штамп: “Предварительный комитет по устройству XII Археологического съезда в г. Харькове. Июля 24 дня 1903 г. № —, г. Харьков”.

³³ Нині – районний центр Сумської області України.

возможности посвятить на это утро немного времени. Спешу только успокоить Вас: никакого кафтана в 600 руб[лей]. не было; была коллекция за указанную сумму из Новочеркасска³⁴ и она цела; именно о ней Вы и беспокоились, в ней то и имеется масса пуговиц и т[ому] п[одобного], и поясов.

Коллекция эта будет выставлена в историческом отделе.

Прося передать сердечнейший привет Вашему семейству, остаюсь душевно преданный Вам

Е. Редин.

ЦДІАУК, ф. 2052, оп. 1, спр. 986, арк. 1–1зв., автограф.

3. *Є. Редін – М. Сумцову, Катеринослав – Боромля, 14 серпня 1905 р.*

Екатеринослав, 14 авг[уста] 1905 г.

Дорогой Николай Федорович!

Вчера я, В.И. Савва³⁵, В.Е. Данилевич³⁶, Е.П. Трифильев³⁷ в 10 ч[асов] вечера выехали из Харькова в Екат[еринослав]. Мы заняли целое купе и благодаря этому чувствовали себя непринужденно и весело провели время в беседах, шутках часов до 12. Позже³⁸ улеглись спать, я проснулся в 6 ч[асов] в Синельникове³⁹, а позже товарищи. На одной из станций заметили и Арс. П. Кадлубовского⁴⁰. Уже подъезжая к Екат[еринославу], мы увидели чудный славный Днепр. Моему восторгу не было предела и я готов был бы кричать во всеуслышание, пропеть гимн красоте этой силы, столь воспетой нашим украинским поэтом Гоголем⁴¹.

³⁴ Нині – міський округ Ростовської області Росії.

³⁵ Савва, Володимир Іванович (1865 – бл. 1920) – історик, приват-доцент, згодом професор Імператорського Харківського університету (1895–1905, 1909–1917), професор Ніжинського історико-філологічного інституту князя Безбородька (1905–1909), член Московського археологічного товариства (з 1906).

³⁶ Данилевич, Василь Єфимович (1872–1936) – історик та археолог, професор Імператорських Харківського (з 1901 р.) та Київського (з 1907) університетів, член Імператорського Московського археологічного товариства, керівник Археологічної комісії ВУАН.

³⁷ Трифильев, Євген Парфенович (1867–1925) – історик, археолог, приват-доцент Харківського університету.

³⁸ Слово написано над рядком.

³⁹ Нині – районний центр Дніпропетровської області, залізничний вузол.

⁴⁰ Кадлубовський, Арсеній Петрович (1867–1921) – літературознавець, професор Імператорського Харківського університету, декан та перший директор Пермського університету (1916–1917), професор Таврійського університету (1919–1920).

⁴¹ Гоголь, Микола Васильович (1809–1852) – письменник. Вочевидь, у листі мовиться про Х главу оповідання “Страшна помста”.

Приехав в город, мы отправились смотреть даровые помещения. Увы, эти помещения оказались слишком перегруженными: в Духовном институте и Музее гимназии – по несколько десятков проживают в одной комнате. В виду этого, мы предпочли остановиться в гостинице (“Континенталь”) с платой по 2 руб[ля] за номер (по два человека). Были с визитом у графини⁴². Узнали, что съезд продлится только до 22 августа, и после поездки дня на два на⁴³ пороги, и, после⁴⁴, в Херсонес⁴⁵.

В 2 часа были на освящении музея имени Поля⁴⁶. Музей – прекрасное здание, но небольшое, и при всех его сокровищах в будущем – оно явится недостаточным. Пел чудесный архиерейский хор. Были сказаны речи архиереем – панегирик Полю, архитектором – история постройки здания, Куриловым – о задачах музея; в заключение речи было несколько слов на злобу дня – о народном председательстве. Еще штатная речь губернатора⁴⁷ – медоточивая, лукавая – о народном просвещении.

В 4 ч[аса] во дворце Потемкинском⁴⁸ (прекрасное здание у Днепра, у сада) заседание съезда. Очень много народу. Досадное чувство и

⁴² Уварова (уродж. Щербатова), Параскева Сергіївна (1840–1924) – дружина археолога Олексія Уварова (1825–1884); по смерті чоловіка очолила Московське археологічне товариство, була його головою до 1917 р.

⁴³ Далі знаходиться закреслене “про”.

⁴⁴ Слово дописане над рядком.

⁴⁵ Античне та середньовічне місто VI ст. до н.е. – XV ст. Руїни знаходяться на околиці м. Севастополь (АРК). Нині – Національний заповідник “Херсонес Таврійський”.

⁴⁶ Поль, Олександр Миколайович (1832–1890) – письменник, археолог, підприємець, колекціонер-краєзнавець, перший почесний громадянин Катеринослава. У 1888 р. О. Поль відкрив перший у місті приватний музей, що розташовувався у 4-х кімнатах його власного будинку на Соборній площі. Після смерті власника постало питання подальшої долі музею, адже його спадкоємці не могли його утримувати. Тому 1902 р. експозиція була перенесена до будинку Комерційного училища, в якому відкрився Обласний музей О.М. Поля. У 1905 р. була зведена нова споруда для музею, відкриття якої було приурочене до XIII Археологічного з’їзду. Змінюючи назви музей зберігся до сьогодні, він носить назву Дніпропетровського історичного музею ім. Д.І. Яворницького.

⁴⁷ Нейгардт, Олексій Борисович (1863–1918) – дійсний статський радник, катеринославський губернатор з 19 березня 1904 по 6 січня 1906 р. Звільнений з посади у зв’язку з погіршенням стану здоров’я. У 1918 р. разом з єпископом Лаврентієм (Князевим) та настоятелем Нижегородського кафедрального собору Олексієм Порфірьєвим за підписання маніфесту із закликом до пастви протестувати проти закриття храмів, монастирів та церковного майна був заарештований більшовиками та невдовзі розстріляний. Реабілітований 1991 р.; у 2000 р. причислений до лику святих Російською православною церквою.

⁴⁸ Одна з найстаріших споруд Дніпропетровська. Палац імператорського намісника краю князя Г. Потьомкіна збудований у 1787–1789 рр. Після смерті власника прийшов у запустіння, але наприкінці 1830-х рр. перейшов у власність місцевого дворянства і був відреставрований. У перепланованому палаці проходили дворянські зібрання, розміщались

обидное. Кое-как выбрали председателей отделов. Дм. Багалея⁴⁹ – председатель ученого комитета.

В 8 часов графиня пригласила всех на обед здесь же во дворце. Речей никаких не было.

Вернулся домой часов в 10 и торопясь написать Вам это письмо. М[ожет] б[ыть] Вы приедете на съезд, м[ожет] б[ыть] поспеете к 22, чтобы попасть на экскурсию, м[ожет] б[ыть] Вы пришлете свой реферат.

Желаю Вам всего лучшего и прошу передать сердечный привет всему Вашему семейству.

Душевно преданный

Ваш

Е. Редин.

[P.S.] Письмо адресуйте в Бюро съезда.

ЦДІАУК, ф. 2052, оп. 1, спр. 987, арк. 1–2зв., автограф.

4. *Є. Редін – М. Сумцову, Харків – Боромля, 17 серпня 1906 р.*

Харьков, 17 августа 1906 г.

Дорогой Николай Федорович!

Татьяна Николаевна, я и Коля⁵⁰ шлем Вам сердечный привет и всему Вашему семейству.

Обращаюсь к Вам с большой и покорнейшей просьбой. Будьте так добры, окажите мне, пожалуйста, протекцию для детей, которым я хочу помочь, которым обещал в помощи, но, увы, не могу, т[ак] к[ак] моя протекция, увы, оказывается, не имеет силы в том училище, где я имею

канцелярії губернського та повітового очільників дворянства. З 1849 р. у палаці розмістився музей старожитностей. Під час Другої світової війни палац згорів, збереглися тільки стіни та колони. Відновлений 1952 р., нині – Палац студентів Дніпропетровського національного університету.

⁴⁹ Багалій, Дмитро Іванович (1857–1932) – історик, громадський діяч. Доцент Харківського університету (1883), професор (1887). Один з засновників ВУАН, голова її історично-філологічного відділу (з 1919), згодом – член Президії. Під час XIII Археологічного з'їзду Д. Багалій був обраний головою Вченого комітету з'їзду.

⁵⁰ Редін, Микола Єгорович (1902–1938) – історик, музейний діяч, професор Харківського університету. У 1926–1930 рр. очолював кафедру історії СРСР Харківського інституту народної освіти, пізніше, у 1933–1934 рр. – кафедру історії СРСР Харківського державного університету. З 1930 р. був заступником директора Інституту історії української культури ім. Д.І. Багалія. Заарештований 29 грудня 1934 р., покарання відбував в Алмати та у Магаданській області, де помер 1938 р. Реабілітований у жовтні 1989 р. Хрещеним батьком Миколи Редіна був Микола Сумцов.

так много хороших знакомых, в училище, находящемся под Вашим покровительством – Пушкинском⁵¹.

Говорят, что в Училище поступает много учащихся и надо отдавать преимущество более взрослым.

Верно, соглашаюсь. Но все же думаю, что для некоторых просьб можно сделать исключение и исполнить их. Этим исключением делается внимание просящему, а внимание ему недорого – особенно в нашей культурной работе, для которой немало найдется сил, досуга.

Вы поймете меня, дорогой Николай Федорович, и надеюсь не откажите мне в своей помощи. Будьте тек добры, пожалуйста, помогите мне в определении в 1^е отделение Пушкинского училища:

- 1) дочери моего двоюродного брата – Редина⁵², живущего в Харькове;
- 2) сына г[оспо]жи Ходаковской⁵³;
- 3) ее родственника Павла Таращенко⁵⁴.

Я всем им обещал свою помощь и был убежден, что в состоянии буду исполнить обещание, но, увы, глубоко ошибся.

Ваше начальство в школах – выше всяких протекций, без исключения, ни для кого... Но я все же надеюсь на Вашу помощь и очень прошу о ней.

Т[ак] к[ак] Вы, вероятно, еще не скоро приедете в Харьков, то, м[ожет] б[ыть], Вы будете так добры написать в школу с соответствующими просьбами, указаниями.

Душевно преданный,
весь Ваш

Е. Редин.

ЦДІАУК, ф. 2052, оп. 1, спр. 988, арк. 1–2зв., автограф.

5. Є. Редін – М. Сумцову, Харків – Боромля, 30 червня 1907 р.

Харьков, 1907 г., 30 июня.

Дорогой Николай Федорович!

Сегодня прошло две недели со времени последнего консилиума и сегодня вновь был консилиум. Врачи нашли, что я довольно хорошо

⁵¹ Складне навчальне училище ім. О.С. Пушкіна (пров. Малопанасівський, 1). Споруда училища, зведена у 1901 р., збереглась донині. Зараз у ній розташовується СПТУ № 41.

⁵² У листах до І. Помяловського Є. Редін неодноразово згадує свого молодшого брата, який у 1897 р. став офіцером, проте з тексту епістол можемо виснувати, що мова йде не про двоюрідного, а про рідного брата: *Иодко О.В.* Указ. соч., с. 323, 324, прим. 1.

⁵³ Особа не ідентифікована.

⁵⁴ Особа не ідентифікована.

поправился, но для полного выздоровления посылают на два месяца к Балтийскому морю, в Майоренгоф⁵⁵. Наряду с этим они находят, что для меня возможна поездка и в Финляндию, где можно иметь морские теплые ванны, такие же как в Майоренгофе, лечение которыми мне предписано. Итак, на днях я, с Татьяной Николаевной и Колей, должен уезжать из Харькова, но куда, пока сами еще не решили, в Финляндию или Майоренгоф. О Финляндии все говорят, как о месте, где цены добросовестны, что же касается Майоренгофа, то многие пугают нас, что там дорогое курортное место, а потому, пожалуй, не по нашим средствам.

В виду этого, по всей вероятности, мы поедем в Финляндию. Несчастье наше в том, что мы не имеем почти никаких сведений о санаториях, вообще лечебных местах Финляндии, и должны это собирать теперь, когда надо уже ехать. Припоминая, дорогой Николай Федорович, что Вы были так добры, обещали мне, в случае необходимости по этому поводу написать профессору Мандельштаму⁵⁶ в Гельсингфорс⁵⁷ я покорнейше прошу Вас сделать это теперь. Пусть он ответ пишет не Вам, а прямо мне по адресу: Харьков, магазин братьев Альшванг, Н.Г. Бренеру⁵⁸ для проф[ессора] Е.К. Редина и, кроме того, на всякий случай, пусть он напишет одновременно⁵⁹ еще письмо в С[анкт]-Петербург, Главный почтамт, до требования проф[ессору] Е.К. Редина. Если придется остановиться в Петербурге, то я получу это письмо и узнаю необходимые сведения из него. Выехать из Харькова нам вряд ли удастся раньше четверга (5го июля). Кроме того, Вы пришлите мне, пожалуйста, свое письмо для Мандельштама с рекомендацией меня и просьбой посодействовать мне в осмотре изучения Гельсингфорса, если обстоятельства и средства позволят нам поехать в этот город из места лечения. Нужно сказать, что⁶⁰ трудно вообще что-нибудь делать, если к делу не подготовлен; так и я нахожусь теперь в страшном затруднении, не имея никаких сведений о тех местах, куда собираюсь ехать. Голова вся идет кругом, время уходит, да и деньги тоже. Но, так или иначе, надеюсь, мы выедем и, полагаю, в Финляндию,

⁵⁵ Майоренгоф (після 1917 р. – Майорі) – приморське курортне поселення, засноване у 1835 р. у Латвії. З 1959 р. частина міста Юрмалі.

⁵⁶ Мандельштам, Йосип Омелянович (1846–1911) – історик літератури, лінгвіст, письменник, професор Гельсінгфорського університету.

⁵⁷ Гельсінгфорс (швед.) або Гельсінкі (фін.) – нині столиця Фінляндії, адміністративний центр провінції Уусімаа.

⁵⁸ Бренер, Микола Георгійович – батько дружини С. Редина, службовець, працював прикажчиком фірми “Брати А. та Я. Альшванг”.

⁵⁹ Слова “пусть он напишет одновременно” написані над рядком.

⁶⁰ Далі знаходиться закреслене слово “вообще”.

чего мне особенно хочется и что действительно скорее соответствует нашим средствам. Итак, пожалуйста, исполните мои покорнейшие просьбы. Ожидаю с нетерпением.

Татьяна Николаевна, я, Коля шлем сердечный привет Вам, Екатерине Дмитриевне⁶¹ и всему Вашему семейству.

Душевно преданный и любящий Вас Ваш

Е. Редин.

Секретарь Алиса Бреннер⁶².

ЦДІАУК, ф. 2052, оп. 1, спр. 989, арк. 1–2зв., автограф.

6. *Є. Редін – М. Сумцову, Ловіза – Боромля, 16 липня 1907 р.*

Финляндия, Loviza⁶³, 16 июня⁶⁴ 1907.
naus naupt.

Дорогой Николай Федорович!

Татьяна Николаевна, Коля и я шлем сердечный привет Вам, Екатерине Дмитриевне и всему Вашему семейству.

Как уже писал я Вам в открытке, жизнью и всеми условиями ее здесь мы очень довольны. Здесь так сыро, прохладно, дышится легко, свободно; кормят до объедения и такими превосходными блюдами, каких у нас никогда не бывает, напр[имер], лосося и другими разнообразными рыбами. А наслаждение чудными видами природы и воды, и фантастически разбросанные повсюду громадные камни... И эти виды природы предстают пред тобою всюду: отправляешься ли недалеко за город, на гору, в сосновый лес, поедешь ли на пароходе в небольшую экскурсию, как напр[имер] тогда, какую недавно сделали – в местечко Абборфореде⁶⁵, где небольшой, но красивый водопад. И что за восторг была вся дорога до этого места! Трудно передать словами разнообразие красивых видов природы с этой массой заливчиков, островов, канальчиков, с этими лесами и разбросанными среди них гранитными камнями...

В водолечебном заведении я принимаю соленые теплые ванны, очень утомляющие меня...

⁶¹ Сумцова, Катерина Дмитрівна – дружина М. Сумцова.

⁶² Бреннер, Аліса Миколаївна (1887–1967) – сестра дружини Є. Редіна, дружина одного з перших лікарів-рентгенологів Харкова Ю.О. Голдфінгера.

⁶³ Ловіза – невелике курортне містечко у Фінляндії на березі Фінської затоки, неподалік від Гельсинки.

⁶⁴ Написане над рядком, під ним закреслене “Авг”.

⁶⁵ Мовиться про водоспад Халістнкості, що знаходиться неподалік від фінського міста Турку (шв. Або).

В общем, я чувствую себя хорошо, но скоро устаю после прогулок (даже небольших).

Время летит быстро, особенно при этой службе – ходит 3 раза в день в ресторан – на завтрак, обед и ужин. Т[атьяна] Н[иколаевна] протестует, что слишком много едим, Коля, хотя мало ест, но любит ходить в ресторан, где так много народу, а я с удовольствием ем рыбу, благо мне рекомендовали врачи белое мясо.

Скоро собираемся в экскурсию в Гельсингфорс, пробудем здесь еще недели 2–3, пока позволит погода. Хорошая погода влияет сильно на настроение, придавая энергии, а дурная наводит грусть и тоску, и придает видам природы суровость...

Мне переслали сюда письмо Змигродского⁶⁶, в котором он пишет, что выслал 3 экземпляра своей книги *Lud polski i Rusia*⁶⁷ п[о] ед[инице]: 1) один для Вас; 2) другой для Общества; 2) третий для меня. Эти книги наверное получены уже Е.М. Ивановым⁶⁸. Получите их, и пожалуйста поблагодарите автора. Он просил написать ему, если найдете возможным и, пожалуйста, порекомендуйте, согласно его просьбе, тех русских ученых, которым он мог бы послать свою книгу.

Надеюсь, что Вы послали ему мое письмо.

Не забывайте душевно преданного Вам
Вашего *Е. Редина*.

ЦДІАУК, ф. 2052, оп. 1, спр. 990, арк. 1–2, автограф.

7. Є. Редін – М. Сумцову, Харків – Боромля, 23 серпня 1907 р.

Харьков, 23 августа 1907

Дорогой Николай Федорович!

Сердечное и большое спасибо Вам за добрую память обо мне, за Ваше доброе и ласковое письмо, которое я получил здесь, в Харькове. Я виноват перед Вами, что давно уже не писал Вам.

Как я писал Вам ранее – жизнью в Ловизе я был доволен; пребывание в ней, принятие ванн шли мне на пользу и я чувствовал себя в

⁶⁶ Змігродський, Міхал (1848–1919) – польський бібліотекар, філософ, історик мистецтва, етнограф, літератор, член археологічної та антропологічної комісії Академії наук, Московського археологічного товариства, Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові.

⁶⁷ Мовиться про працю: *Żmigrodzki M. Lud polski i rusi wśród słowian i aryów. Księga I. Obrzędy weselne. Kraków, 1907.*

⁶⁸ Иванов, Свген Михайлович (1873–1929) – історик, архіваріус Харківського історичного архіву (з 1897 р.), секретар Історико-філологічного товариства (1909–1918), директор Центрального історичного архіву УРСР (з 1920 р.).

общем довольно хорошо; лишь уставал после прогулок; но удовольствие большое получал от этих прогулок.

Предпринимал даже экскурсии на пароходе, и видел один небольшой, но красивый водопад (Абофорес⁶⁹), был в прекрасном городе Борго⁷⁰, родине великого национального (для всей Финляндии) шведского поэта Рунеберга⁷¹, посетил дом, где он провел большую часть своей жизни, и где он умер (дом сохраняется в неприкосновенности, со всей обстановкой), посетил его могилу, над которой воздвигнут простой, но величественный и красивый памятник, посетил могилу Шаумана⁷², чтимого здесь всеми сильно, как героя, принесшего себя в жертву для блага родины...

Был, наконец, в Гельсингфорсе, этом чудном городе, выдающимся и своими зданиями, парками, и музеями...

Но⁷³ Гельсингфорс я осматривал уже с туманом в голове, т[ак] к[ак] поддался опять болезни: болела голова и сильно, и больным вернулся в Ловизу, где пробыли после этого немного, т[ак] к[ак] уже кончался сезон (18 авг[уста]) и дожди стали идти ежедневно, и портить всю прелесть жизни здесь.

Вернулись мы в Харьков. Я вновь стал чувствовать себя не совсем хорошо: не хорошее – это позвения по временам были в правой стороне головы. По совету докторов, лечивших меня, я лег в лечебницу Давидовича⁷⁴. Они нашли, что и почки у меня немного страдают, да и нервы сильно расстроены. Лечение в больнице, хотя и короткое⁷⁵, может укрепить меня, и я смогу тогда для еще большего укрепления в силах поехать в Крым...

Т[аким] о[базом], если врачи разрешат, то скоро я уеду в Крым и б[ыть] м[ожет], на месяц. Хоть это нарушает все мои планы, но придется это сделать, чтобы вернуться действительно способным к работе, а эта работа уже давно ждет меня и ее так много...

⁶⁹ Див. прим. 65.

⁷⁰ Борго (шв.), Пёрвоо (фин.) – невелике містечко, розташоване неподалік від Гельсінкі.

⁷¹ Рунеберг, Йоган Людвіг (1804–1877) – фінський поет, автор тексту національного гімну Фінляндії.

⁷² Шауман, Ейген (Євген Володимирович) (1875–1904) – фінський чиновник, який смертельно поранив генерал-губернатора Фінляндії та командувача військами Фінського військового округу у 1898–1894 р. М. Бобрикова на знак протесту проти русифікаторської політики останнього. Похований у м. Пёрвоо, шанується як національний герой Фінляндії.

⁷³ Далі знаходиться закреслене “уже”.

⁷⁴ Слово дописане над рядком. У рядку за цим словом знаходиться закреслене “т.к.”.

⁷⁵ Слова “и короткое” написані над рядком.

Искренне сожалею, дорогой Николай Федорович, что и Вы под-
дались болезни; желаю от всей души поскорее оправиться от нее.

Очень рад, что Вы так много сделали и для своей виллы⁷⁶, и для
курса. Пожалуйста. Как вернетесь в Харьков, передайте в типографию
часть его для печатания (войдет в 3^{ью} книгу); я удивляюсь, почему Вы
взяли обратно отданный материал: ведь 2^я книга печаталась все время и,
как обещали мне, выйдет в сентябре.

Очень жалею, что так мало статей напечатано для Вашего сбор-
ника⁷⁷. К началу октября, если уеду, надеюсь вернуться из Крыма, и при-
няться за прерванные дела.

Надеюсь, что в Вашем сборнике печатаются виньетки и т[ому]
п[одобное], как мы условились по этому поводу.

Сборник П[етра] В[асильевича]⁷⁸ пожалуйста, не выпускайте без меня.

Я придержу сам корректуру указателя, который, П[етр] В[асиль-
евич], вероятно, уже приготовил, если ему высылались чистые листы. Я
теперь просил типогр[афию] “Печ[атное] Д[ело]”⁷⁹ выслать их ему для
указанной цели.

Желаю Вам всего лучшего. Сердечный привет от Татьяны Нико-
лаевны, Коли и от меня всему Вашему семейству.

Не забывайте душевно преданного Вам

Вашего *Е. Редина*.

[P.S.] Дорогой Николай Федорович. Пожалуйста, поддержите
просьбу г[оспо]жи Колесниковой⁸⁰, сестры С.П. Бортниковой⁸¹, ищущей
место учительницы. Она очень нуждается: Вы окажите великую услугу;
муж ее⁸² болеет и пенсии совершенно недостаточно. Поддержите, пожа-
луйста.

Ваш *Е. Редин*.

ЦДІАУК, ф. 2052, оп. 1, спр. 990, арк. 1–3зв., автограф.

⁷⁶ Мовиться про маєток Сумцових у Боромлі. Нині – село, адміністративний центр Бо-
ромлянської сільської ради Тростянецького району Сумської області України.

⁷⁷ Мовиться про працю: Сборник Харьковского историко-филологического общества.
Харьков, 1909, т. XVIII. Издан в честь проф. Н.Ф. Сумцова.

⁷⁸ Мовиться про працю: *Иванов П.В.* Жизнь и поверья крестьян Купянского уезда Харь-
ковской губернии // Сборник Харьковского историко-филологического общества. Харь-
ков, 1907, т. XVII.

⁷⁹ Мовиться про типографію “Печатное дело князя К.Н. Гагаріна” (м. Харків, вул. Клоч-
ковська, 5), у якій друкувались видання Історико-філологічного товариства.

⁸⁰ Особа не ідентифікована.

⁸¹ Особа не ідентифікована.

⁸² Особа не ідентифікована. Далі знаходиться закреслене слово “очень”.